

Jenei Péter

GONOSZ LÉLEK (רוח-רעה) AZ ÚRTÓL? AZ 1SÁMUEL 16,14–23 EXEGÉZISE

Az 1Sám 16,14–23 szövegének *crux interpretum* volta abban áll, hogy a gonosz lélek az Úrtól jön.¹ Ez meglehetősen ritka és nyelvtanilag is elszigetelt jelenség az Ószövetségben. Az igeszakaszban megjelenő, Istentől jövő gonosz lélek általi zaklatás olyan teológiai problémát vet fel (jó és rossz természete és viszonya), amely feldolgozása körütekintő exegetikai megközelítést igényel. A téma aktualitását az adja, hogy a felvilágosodás, valamint a freudi, jungi pszichológiai fordulat után a nyugati civilizáció számára meghaladott és tabu is ördögi megszállottságról, démoni zaklatásról beszélni, ráadásul egyházi vonatkozásban a református egyháznak – a katolikus és karizmatikus felekezetekkel ellentétben – nincs is ördögűző/szabadító jellegű szolgálata a megszállottak felé. A kutatás célja, hogy a kérdéskör kapcsán komplex bibliai teológiai ismeretet sikerüljön összegyűjteni, annak érdekében, hogy a megszállottság témájáról való gondolkodás kimozdulhasson a tabusítás, a hatásvadász horrorfilmek és a felszínes/babonás elképzelések világából.

1 Bővebben ld. ESLER, Philip Francis: The Madness of Saul: A Cultural Reading of 1 Samuel 8–31, in EXUM, J. C. – MOORE, S. D. (eds.): *Biblical Studies/Cultural Studies: The Third Sheffield Colloquium*, Sheffield, Academic Press, 1998, 220–262.; ROUTLEDGE, Robin: An Evil Spirit from the Lord. Demonic influence or Divine instrument?, *Evangelical Quarterly*, Volume 70, 1998/1, 3–22.; BÄR, Thomas – LIEBERHERR-MARUGG, Rahel: Ein böser Geist Gottes (1 Sam 16,14–23), in SCHÄFER, Brigitte (hrsg.): *Im Kraftfeld des Geistes: Biblische Spiritualität*, Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk, *WerkstattBibel 11*, 2007, 65–72.; MARGEL, Serge: La possession démoniaque de Saül, *Revue de théologie et de philosophie*, Volume 153, 2021/2, 131–148.

1. Saját fordítás szövegkritikai és terminológiai megjegyzésekkel²

14 Az *ÚR lelke*³ azonban eltávozott Saultól, és gyötörni kezdte őt
egy gonosz lélek az *ÚRtól*⁴.

15 Azt mondták azért Saul szolgálai neki: „Íme,⁵ *Isten gonosz lelke*⁶ gyötör téged.”

16 „Parancsoljon azért a mi urunk az előtted álló szolgálidnak,⁷
hogy keressenek olyan embert, aki hárfát pengetni⁸ tudó,
és amikor rajtad van *Isten gonosz lelke*⁹, akkor pengesse kezével, hogy jól legyél”.

17 Azt mondta erre Saul a szolgálainak: „Keressetek hát nekem olyan embert,
aki jól penget, és hozzátok ide nekem!”

2 A saját fordítás megközelítése: A szöveg egy közeli, lehetőleg szóról szóra történő fordítása, amelyben a hebraizmusok és a speciális héber terminusok fordíthatatlanul szerepelnek. Ha lehetséges, a héber szórend változatlanul szerepel, hiszen a szórendnek is lehetnek speciális funkciói a jelentést illetően. Noha az ilyen közeli fordítás furcsán, magyartalanul hat, mégis a saját fordításban ezt a fajta technikai fordítást preferáljuk, mert törekszik a lehető leghűbb maradni az eredeti szöveghez és a héber kultúrához általában.

3 Némely szövegváltozat az isteni szent név (tetragrammaton: יהוה) helyett itt אֱלֹהִים-ot olvas. Az isteni tetragrammaton itt szókapcsolatot alkotva áll, a *Masszóréta* szöveg a יהוה רִחוּת-t használja, a *Syr.* variáns ehelyett אֱלֹהִים רִחוּת-ot hoz, ugyanígy a *Sept.* variáns görög szövege is így jár el. Fontos még megemlíteni, hogy az 1Sám 16,14–23 perikópán belül a *Masszóréta* variáns csak itt a 14. versben olvas יהוה רִחוּת-t, később ugyanúgy אֱלֹהִים רִחוּת-ra vált. A *szír* és az *LXX* variánsok döntését valószínűsíthetően valamilyenfajta harmonizálási szándék vezérli, avagy a pusztá véletlenszerűség sem kizárt.

4 Némely szövegvariáns itt מַעַם-et olvas a מָאָה helyett. Ez az alternatív olvasat nem változtat különösebben a szöveg értelmén: mindkettő kis partikulák összeolvadásából áll, és ebben a formájukban -tól, -től jelentéssel bírnak. Sokkal nagyobb jelentőséggel bír viszont, hogy a מָאָה partikula nem toldalék, hanem önálló szócskaként állva beékelődik a rossz lélek (רוּחַ רָעָה) és az isteni szent név (יהוה) közé. Olybá tűnik, a *Masszóréta* szöveg így szeretné elkerülni, hogy az *ÚR* szent neve és a gonosz melléknév közvetlen egymás mellé kerüljön.

5 A הִנֵּה szavacskát nehéz lefordítani, funkcióját tekintve figyelemfelkeltő. A szövegben e szócskát követően mindig valami rendkívüli következik. Ld. B2456, BROWN, F. – DRIVER, S. – BRIGGS, C.: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Peabody, Hendrickson, 2005⁹, 243.; Részletesebben ld. SEOW, C. L.: *A Grammar for Biblical Hebrew*, Nashville, Abingdon Press, 1995, 99–100.; Ahogy itt szerepel–אֲנִי־הִנֵּה szókapcsolatban –, úgy kérlelő, sürgető színezete van.

6 A יהוה רִחוּת אֱלֹהִים רָעָה szókapcsolatban Isten ezen általános neve és a gonosz melléknév egymás mellett szerepel. Némely szövegvariáns (*Sept.*, ill. a *Vetus Latina* egyik változata) itt az isteni tetragrammatont hozza: יהוה. A *Masszóréta* itt viszont אֱלֹהִים רִחוּת-ot olvas. A *Masszóréta* szövegvariáns szóhasználatát mögött vélhetően határozott szándék rejlik: az *ÚR* szent neve után ne következhesen a gonosz melléknév úgy, hogy a két szó egymás mellett legyen. Úgy tűnik viszont, hogy ez az egymás mellé kerülés nem zavarja a *Masszóréta* szöveget az általános אֱלֹהִים istennév esetében.

7 A *Vetus Latina* variáns itt így olvas: (*loquantur ergo*) pueri tui... (*et quaerant*) – (*és beszélj*) a gyerekeidhez... (*és keressenek*). A *Vulgata* pedig ezt hozza: *et servi tui (... quaerant)* – és a te szolgálid (... keressenek).

8 Némely szövegvariáns a פִּי־עַל (*Pi el* participium, masc. sing., status abs.) helyett így olvas: !gn vagy !gnl (*Qal*).

9 A יהוה רִחוּת אֱלֹהִים רָעָה kifejezés helyett a *Sept.*, *Vetus Lat.*, *Syr.* variánsok ismét mást olvasnak.

18 Válaszolt az egyik a legényei közül és azt mondta: „Íme, én láttam a betlehemi Isai fiát, aki pengetni tudó, erős vitéz, harcos férfiú, értelmes szavú, szép ember, és az *ÚR*¹⁰ van vele.”

19 És küldött Saul követeket¹¹ Isaihoz, és ezt mondta: „Küldd hozzám Dávidot, a fiadat, aki a juhnyáj mellett van!”

20 És vett Isai egy *Hámôr* kenyeret¹², egy tömlő bort, és egy fiatal kecskegidát a kecskenyájból, és elküldte az ő fia, Dávid kezében Saulhoz.”

10 A szövegben itt az isteni szent név (tetragrammaton: יהוה) áll.

11 A héber Biblia a מַלְאָכִים terminust Isten követekre, az angyalokra is alkalmazza.

12 A központi probléma a חָמוֹר לֶחֶם fordítása, mert ebben a formájában a két szó úgy viselkedik egymás mellett, mintha valamilyen szókapcsolat lenne közöttük. Minden eddigi magyar és külföldi modern fordítás úgy tudja csak feloldani a „szükszavúságot”, hogy bizonyos kötőszavakkal, igékkel stb. toldja meg az igeverset, de ezek a toldások a *Masszóréta* szövegben szembetűnően nincsenek benne. A Károli-fordításban ez áll: „Isai pedig vőn egy szamarat, egy kenyeret, egy tömlő bort és egy kecskegidát...” A fordítás tehát itt egy felsorolást lát. A probléma ezzel a fordítással az, hogy a felsorolásra alapozva a לֶחֶם (kenyér) előtt is várható lenne egy „és” kötőszó, mint ahogy a többi felsoroltak előtt. A חָמוֹר előtt viszont nincs kötőszó, a samár és a kenyér elválasztása tehát problematikus, mert maga a szöveg sem teszi. Az Revideált Új Fordítás ennél sokkal tovább megy, és egy igetőbblettel teszi gördülékennyé a fordítást: „Isai pedig fogott egy szamarat, arra kenyeret, egy tömlő bort meg egy kecskegidát *rakott*...” Ez a fordítás semmiképp sem tartható, mert ezt a szöveg már végképp nem támasztja alá. Szövegkritikai megközelítés alapján számos olyan javaslat született, amelyik más szövegvariánsokat követve a *Masszóréta* szövegre mint megromlott szövegre tekint, amely valószínűleg haplográfiát szenvedett el, és amelyet helyre kell állítani. A helyreállításban a *Lucianus*-féle LXX-re és a *régi Latin verziókra* támaszkodnak, és a modern fordításban ezeket helyezik előtérbe mint „jó” szöveget. Így általában véve a samár nem számárként (*hamôr*), hanem mértékegységként olvassák (*ómer* vagy *hómer*). Az LXX egyértelműen mértékegységet (μομερον) fordít a samár helyett. Ezek a megoldások azért tűnhetnek jónak, mert figyelembe veszik, hogy a חָמוֹר לֶחֶם szóösszetételként viselkedik, viszont eredményre végső soron csak úgy tudnak jutni, ha javítgatják a *Masszóréta* szöveget. David T. Tsumura 1992-ben a *Vetus Testamentum* hasábjain rövid javaslattal állt elő. Megközelítése nem szövegkritikai, hanem történeti/kulturális jellegű. Felhívja a figyelmet egy bizonyos ókori közel-keleti mértékegységre, az ún. „szamár-mértékegységre”. Tehát a szövegünkben szereplő samár ez esetben nem az állatot jelenti, hanem a Kr. e. 2. évezredben egy széles körben elterjedt közel-keleti mértékegységet, a samár-mértékegységet. A mértékegység neve akkádul *imêru*, pontos űrtartalmának megállapítása nem könnyű; a források alapján olyan 80 és 160 liter közöttire kell gondolni. Tehát „Isai vett egy samár-mértékegységnek megfelelő mennyiségű kenyeret...” E kulturális adalék figyelembevételével nem kell szövegromlást feltételezni és nem kell feleslegesen helyreállítani a *Masszóréta* szöveget, hanem inkább azon lehetne elgondolkodni, hogy a „szamár-mértékegységet” milyen terminussal lehetne a fordításokban egyértelműen szerepeltetni. Vö. Tsumura, David T.: HAMOR LEHEM (1 Sam XVI 20), *Vetus Testamentum*, Volume 42, 1992/3, 412–414.

21 És megérkezett Dávid Saulhoz és megállt előtte. És nagyon megszerette őt¹³, és fegyvereinek hordozója lett neki.

22 És elküldött Saul Isaihoz mondván: „Hadd maradjon Dávid előttem, mert kedvet talált a szemeimben.”

23 És lett, hogy amikor Istennek lelke¹⁴ Saulon volt, Dávid fogta a hárfát, és pengette kezével, és megkönnyebbült Saul és jól lett, és elfordult tőle a gonosz lélek¹⁵.

2. Kor- és vallástörténeti háttér

A bírák szolgálata alatt végbement viharos letelepedés korszaka (i. e. 1250–1020) után Izrael a királyság korába lépett. A királyság korának első szakaszát gyakran a korai monarchia/egységes királyság koraként említi a szakirodalom,¹⁶ hiszen az északi törzsek (Izrael) és a déli törzsek (Júda) csupán ebben a korai szakaszban tekinthetők valamilyen egységesnek. A korai egységes királyság idején a bibliai beszámoló szerint Izrael népének három királya volt: Saul, Dávid és Salamon.¹⁷

A vaskor első szakasza (i. e. 1200–1000), amely nagyvonalakban egybeesik a bibliai bírák és letelepedés korával, egy kifejezetten érdekes történelmi szakasz az ókori Szíria-Palesztina térségét illetően. Ez az időszak ugyanis egy átfogó szuperhatalmakat nélkülöző időszak: Egyiptom a kora vaskorra már elvesztette domináns szerepét a térségben, a mezopotámiai szuperhatalmak új reneszánsza (újasszír, újbabiloni) pedig még várat magára. Ebben a nagyhatalmi vákuumban Szíria-Palesztina nagy változáson megy keresztül. A korábbi bronzkori kánaáni városállami civilizáció a vaskorra összeomlik, helyükbe más etnikai, politikai és társadalmi formációk lépnek. A nyugati partvidékre „tengeri népek” érkeznek, akiket a Biblia filiszteusoknak nevez. Öt városállam – Ekrón,

13 A *Kairo-Genizsa*-i fragmentum más pontozással olvassa a וַיֵּאָהֱבֵהוּ-t. Ettől viszont sokkal jelentősebb az a tény, hogy a *Masszóréta* szöveg itt kétértelmű, hiszen nem lehetünk biztosak benne a szöveg alapján, hogy ki szeretett meg kit: Saul Dávidot vagy Dávid Sault? Mindkét fordítás helyes a 21. vers szűkszavúsága alapján. A hazai és nemzetközi bibliafordítások döntést hoznak, és úgy fordítják a 21. verset, hogy Saul szerette meg Dávidot. Ez a fordítás a rákövetkező 22. vers összefüggésében megalapozottabb, mint a fordítottja. Az ókori szövegvariánsok közül a *Lucianus-féle LXX* egyértelműen Sault jelöli meg alanyának a 21. versben. Érdekes viszont megemlíteni G. C. I. Wong javaslatát, aki amellet érvel, hogy a 21. versben Dávid az, aki megszereti Sault, hiszen a versben 4 db ige van, és a másik három cselekvése Dávid felől Saulra irányul. Miért lenne pont a וַיֵּאָהֱבֵהוּ kivétel? Ilyen értelemben a 21. vers cselekvő igéi mind Dávid felől Saulra irányulnak. Vö. WONG, G. C. I.: Who loved Whom? A note on 1 Sam XVI 21, *Vetus Testamentum*, Volume 47, 1997/4, 554–556.

14 A *Masszóréta* szöveg itt pusztán וְרוּחַ יְהוָה-ot olvas, a gonosz kitétel nélkül. Ezzel szemben több szövegvariáns hozzáteszi a gonoszt is (*Sept.* variánsok, *Kairo-Genizsa*-i fragmentum).

15 A *Masszóréta* szöveg itt pedig a רוּחַ הַרְעָה terminust hozza a gonosz lélekre, Isten nevéhez kapcsolás nélkül.

16 A korai monarchia/egységes királyság korának időintervalluma: i. e. 1025–931. Vö. JAGERSMA, H.: *A History of Israel in the Old Testament Period*, London, SCM Press, 1982, 87–94.

17 Saul uralkodása (i. e. 1025–1010), vö. JAGERSMA: i. m., 88–94.; Dávid uralkodása (i. e. 1010–970), vö. Uo., 95–112.; Salamon uralkodása (i. e. 970–931), vö. Uo., 113–123.

Asdód, Askelón, Gát, Gáza – szövetségében meghatározó hatalomra tesznek szert a térségben a korai vaskor időszakában.¹⁸ Ugyanebben az időszakban, de a Jordántól nyugatra eső központi völgyek és hegyvidékek területén új társadalmi csoportok és új településegységek jelennek meg: az izraelita nagycsaládok, törzsek. A korai vaskorban, valamint a királyság egészen korai szakaszában a filiszteusok és a korai izraeliták valódi riválisokká válnak a térségben, mi több, a bibliai szövegekből is kiderül, hogy a filiszteusok jelentős technológiai és harcászati előnyre tettek szert: a vas megmunkálása, valamint a lovak használata is hamarabb megjelenik náluk, mint az izraelitáknál.¹⁹ Jól tükröződik ez a filiszteus fenyegetés és fölény a bírák kori Sámson-történetekben (Bír 13–16), valamint a Sámuel első könyvében szereplő Saul királyhoz kapcsolódó történetekben. Izrael első királyának, Saulnak politikai értelemben a filiszteusokkal vívott folyamatos harcok, illetve e harcok végső kudarca okozta a veszét (Ld. 1Sám 31). A benjámini Saul király uralkodása tulajdonképpen még a karizmatikus bírák vezetési stílusára emlékeztet.²⁰ A bibliai történetekből kitűnik, hogy rendelkezett támogató, lojális társadalmi bázissal (Benjámintörzse, Jábés-Gileádiak), azonban a törzsek szélesebb mozgósítására, az állam és a hadsereg hathatós megszervezésére nem került sor az uralkodása alatt.²¹ Történeti és politikai értelemben tulajdonképpen a királyi és állami hatalom kiépítésére való képtelensége okozza azt, hogy Saul végül nem képes ellenállni a jobban szerveződő és jobban mozgósító, technikai fölényben is lévő filiszteus hadi nyomásának.²² Noha Dávid csupán a második király Izraelben, a királyság és az állam valódi megszervezése és kiépítése az ő uralkodásához köthető. A királyság és az állami hatalom ilyen szélesebb kiépítésének köszönhető a további filiszteus hódítási kísérletek leverése és teljes felszámolása, azaz immáron a fejlettebb társadalmi formációval és struktúrával sikerül fölénybe kerülni az alacsonyabb társadalmi szerveződés szintjén – a városállamok laza szövetségében – rekedt filiszteusokkal szemben. Az mindenesetre világos, hogy Dávid uralkodásától kezdve a filiszteusok már nem gyakorolnak többé meghatározó szerepet a kánaáni térségben.²³

Figyelemreméltó módon a bibliai történetek Saul veszének és Dávid felemelkedésének meghatározó okát elsősorban nem politikai, hanem egy teljesen más, transzcen-

18 Rövid összefoglalót a filiszteusokról ld. Uo., 83–84.

19 Uo., 83.: „We know that they were one of the first peoples to learn how to use the materials provided by the new period (the Iron Age). They quickly made use of iron objects for both military and technical purposes, and also of horses, which were only introduced into Israel on a large scale at the time of Solomon. It was above all thanks to the use of iron that they were able to extend their territory significantly in the 12th and 11th centuries B.C.”

20 Uo., 93.

21 Vö. 1Sám 10,25–27. E szövegben arról értesülünk, hogy a királyválasztás után Sámuel hazaküldi a népet. Saul is hazamegy Gibeába, „és vele ment az a sereg is, amelynek a szívét arra indította az Isten”. Ezzel szemben sokan másképp látják: „Hogyan tudna ez segíteni rajtunk?” És megvetették, ajándékot sem vittek neki.

22 Jagersma szerint két tényező befolyásolta jelentősen Saul uralkodását, illetve uralkodásának végső kudarcát: „problem of organization and fighting with the Philistines.” Ld. JAGERSMA: i. m., 92.

23 Uo., 102.: „At any rate, it is clear that from the time of David the Philistines no longer have any significant role to play in Canaan.”

dens, teológiai síkon értelmezik: *Az ÚR lelke elhagyja Saul, és helyette Dávidot választja.* Saul állapotában jelentős változás áll be ezt követően: az Úr lelke helyett egy gonosz lélek kezdi gyötörni, ami az Úrtól jön (1Sám 16,14). Saul állapotának és vesztének ezen bibliai megközelítése kapcsán épp ezért elengedhetetlen, hogy a gonosz, démoni erőkről vallott – az ószövetségi időkre és az ószövetségi teológiára vonatkozó – képzetekről vázlatos ismeretekkel rendelkezünk.²⁴

„...valamely nép daemon és angyalhite mindig saját lelkéből, belülről fakad. Hiszen egy nép, vagy vallás sem tudott sohasem teljesen szakítani a babonával, magasabb áldó vagy ártó szellemekben való hittel. A monotheista vallások mögött is ott kísért a szellemekben, ártó vagy segítő daemonokban való hit.”²⁵ Scher meglátása épp azért jelentős, mert rávilágít arra az ószövetségi teológiai sajátosságra, hogy a szigorú monoteizmus (amely Illés „egyedül YHWH” küldetésétől hathatósan érzékelhető) az óizraeli vallásban minden transzcendens jelenséget következetesen az Úr szuverén hatalma alá rendel. Ilyen értelemben az Úrtól függetlenül létező gonosz értelmezhetetlenné válik. Amennyiben tehát az Ószövetség fogság előtti tradíciói beszámolnak gonosz lelkekről, pusztító démonokról, úgy azok Isten eszközeként Isten parancsára cselekszenek. Noha a fogság előtti szövegek viszonylag sokszor utalnak különböző transzcendens ártó lényekre (5Móz 13,2–4; 32,19–25; Bír 9,23; 1Sám 16,14–23; 18,10–11; 19,9–10; 2Sám 24,1 // 1Krón 21,1; 1Kir 22,19–22; Zsolt 91,13; Ézs 34; Ám 3,6; kifejezetten a szeráfok: 4Móz 21,6.8; 5Móz 8,15; Ézs 14,29; 30,6), ezen szövegek alapján mégsem lehet átfogó, fogság előtti óizraeli démonológiai rendszerre következtetni.²⁶ Az egyetlen átfogó elem csupán az, hogy ezek az ártó lények az Úrnak engedelmeskednek.

„Az ószövetségi monoteizmus teológiai harcát több fronton vívta. Egyrészt az idegen népek idegen istenei ellen, másrészt pedig a népi vallásosságban bűvópatakként fel-felbukkanó démonhit ellen. A monoteista polémiánál mindenképpen régebbi forrásból merít a démon-hit.”²⁷ GÉR felhívja a figyelmet arra, hogy az alapvetően politeista vallási rendszerekben megvan a helyük és szerepük a démonoknak, akik az istenektől függet-

24 E kutatási terület magyar nyelven is hathatós feldolgozásra került, jelen kutatás ezekre a megelőző kutatásokra épít: SCHER Tibor: *Az ártó szellemek a bibliában és a talmudi irodalomban*, Doktori értekezés, Budapest, 1936.; KARASSZON István: *Ni Ange Ni Bête. Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez*, in Uő.: *Az Ószövetség varázsa*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, *Kréne* 3, 2004, 37–53.; XERAVITS Géza: *Egy gazfickó ifjúkora. Megjegyzések a Sátán alakjának fejlődéséhez a kereszténység előtti zsidóságban*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, *Katekhon* IV/3, 2007, 283–299.; KATÓ Szabolcs Ferencz: *Deut 32,24 – Démonológia vagy valami más?*, in SZÁVAY László (szerk.): *Vidimus enim stellam eius...*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, *Károli Könyvek*, 2011, 207–212.; GÉR András László: *11Q11 – A szöveg és ami mögötte van*, in SZÁVAY: i. m., 159–167.; Uő.: *Yahweh nyilai – Démonok az 5Mózes 32.19–25-ben*, *Vallástudományi Szemle*, 7. évfolyam, 2011/4, 20–37.; Uő.: *Vázlatok az ószövetségi „démonológia” tárgyából*, in ZSENGELLÉR József – TRAJTLER Dóra (szerk.): *„A szentnek a megismerése ad értelmet”*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, *Károli Könyvek*, 2012, 19–31.

25 SCHER: i. m., 3–4.

26 Sem egységes terminológia, sem következetes hierarchia nem következtethető ki a rendelkezésre álló ószövetségi szövegekből. Vö. GÉR: *Vázlatok az ószövetségi „démonológia” tárgyából*, 20–21.

27 Uo., 19.

lenül is tudnak tevékenykedni, ártó vagy segítő erejüket el lehet hárítani, avagy el is lehet nyerni. Ezzel ellentétben a monoteista vallási gondolkodásban kérdésessé válik egyáltalán a létük is az ilyen köztes lényeknek – ha mégis találkozunk velük, akkor az egy Istentől függetlenül nem tudnak cselekedni.²⁸ A fogság előtti ószövetségi szövegekben tükröződő hivatalos vallásosság igyekezett semlegesíteni a népi vallásosságban fennmaradt démonhitet, mi több, domesztikálta azokat, beépítve ezeket a lényeket a saját rendszerébe. Így a démonok is YHWH-nak, az egyetlen istennek alárendelt szolgálói, zsoldosai lettek.²⁹ Vizsgált szövegünk, az 1Sám 16,14–23 ékes példája ezen korai, fogság előtti tradícióknak és vallástörténeti tendenciának – a szövegben megjelenő gonosz lélek nem cselekedhet Isten akarata nélkül.³⁰

Gér felhívja a figyelmet, hogy ez a fogság előtti, „egyedül YHWH” típusú kizárólagos monoteizmus csak átmeneti sikereket ér el a népi vallásosságban megbúvó démonhit semlegesítése kapcsán, hiszen a fogság utáni intertestamentális korban és a korai judaizmusban újra reneszánszát éli majd a démonhit – bár már egy egészen más formában.³¹ Karasszon pedig éleslátással mutat rá, hogy az ószövetségi teológiai fejlődésben a fogság alatti, utáni papi teológiát tükröző Papi Irattal és Ezékiel prófétával kezdetét veszi egy olyan teológiai fejlődés, amely alapján egyre gyakrabban lehet találkozni a kor irodalmában olyan köztes lényekkel, angyalokkal, démonokkal, akik Isten és az ember között közvetítő szerepet töltenek be, ennél fogva az angelológia és démonológia témái kiszélesednek a fogság alatti, utáni korban,³² mi több, a Sátán alakjának megjelenése is erre a késői korszakra tehető.³³

Végül kortörténeti vizsgálódásunk utolsó elemeként érdemes kitérni a zene gyógyító, terapeutikus, valamint elhárító, apotropaikus szerepének kérdéskörére. Noha hivatásos zenészekről már i. e. 3000-tól is tudunk az ókori Közel-Keleten, mégis az ókori Izraelben csupán Dávid és Salamon uralkodásától kezdve beszélhetünk kiterjedt zenei kultúráról.³⁴ Az egyiptomi és mezopotámiai képi és írásos dokumentumok meglehetősen széles körű összehasonlító anyagot kínálnak az ószövetségi szövegben megjelenő zenei eszközök és kultúra kapcsán.³⁵ Az ókori Közel-Keleten, illetve az Ószövetségben megemlített hangszerek alapvetően három kategóriába sorolhatók: húros, fúvós, valamint ütős hangszerek. Anyagukra nézve lehetnek bronzból, vasból, aranyból, ezüsből, illetve akár fából, agyagból vagy csontból is. A zenével kapcsolatos héber ter-

28 Uo., 20.

29 Vö. GÉR: Yahweh nyilai, 23.

30 A szöveget mint a Dávid felemelkedéstörténetének nyitányát az egész szövegegységgel (1Sám 16,14–2Sám 5,10) együtt a kritikai bevezetéstudomány az i. e. 10–8. század közé datálja: leghamarabb Salamon (i. e. 970–931), legkésőbb Jéhu (i. e. 841–814) idejére. Ld. RÓZSA Huba: *Az Ószövetség keletkezése*, I. kötet, Budapest, Szent István Társulat, 1995, 336–338.

31 Ld. GÉR: Yahweh nyilai, 22.

32 Vö. KARASSZON: i. m., 45–46.

33 Ld. 4Móz 22,22–32; Jób 1,6–12; 2,1–6; Zak 3,1; 1Krón 21,1. Ld. részletesen XERAVITS: i. m.

34 KING, Philip J.: The Musical Tradition of Ancient Israel, in WILLIAMS, P. H. – HIEBERT, Th. (eds.): *Realia Dei. Essays in Archaeology and Biblical Interpretation*, Atlanta, Scholars Press, 1999, 84–99, 84.

35 Ld. a *Biblical Archaeology Review*, Volume 8, 1982/1. tematikus számát, mely az ókori hangszereknek és zenei kultúrájának van szentelve.

minológia meglehetősen kiterjedt az Ószövetségben, azonban a különböző hangszerek esetében mégis bizonytalan terminológiával szembesülünk. Az 1Sám 16,16.23-ban említett lant (rAN=Ki) a leggyakrabban említett hangszerek közé tartozik az Ószövetségben, összesen 42 alkalommal fordul elő a terminus. Az említett lant tehát húros hangszer, a teste fából készül, ciprusból vagy mandulából (vö. 1Kir 10,12), húrjainak száma bizonytalan: lehet 10, 11, vagy 12 is. Igen gazdag ikonográfiai anyag áll rendelkezésre a hangszer kinézetét és használatát illetően.³⁶

Kifejezetten jelentős ábrázolások az egyiptomi Beni Hassan-i freskó ábrázolása a hükszoszok idejéből (1. ábra), valamint egy i. e. 7. századi, Szíria-Palesztina térségéből előkerült pecsétnyomón található ábrázolás (2. ábra).³⁷

1. ábra

2. ábra

Az 1Sám 16,14–23 szerint az ifjú Dávid tehetséges lantpengetőként kerül Saul udvarába, mi több, a lantzene terapeutikus és apotropaikus hatásáról értesülünk. A leírás evidenciaként, konvencióként kezeli, hogy ez a fajta lantzene Saul gyötrelmes állapotára megfelelő gyógymódként szolgál.³⁸ Az ókori világban széles körben rendelkezünk

36 KING: i. m., 96–99.; What Did David's Lyre Look Like?, *Biblical Archaeology Review*, Volume 8, 1982/1, 34.; AVIGAD, Nahman: The King's Daughter and the Lyre, *Israel Exploration Journal*, Volume 28, 1978/3, 146–151.

37 Az ábrázolásokat közli: KING: i. m., 99.

38 "Thus the Hebrew author indicates that this was a customary or preferred mode of treatment for illness that manifested themselves in the manner described in the story." Ld. AVALOS, Hector: *Illness and Health Care in the Ancient Near East. The role of the Temple in Greece, Mesopotamia, and Israel*, Atlanta, Scholars Press, 1995, 279.

írásos és képi anyaggal a zene gyógyászati alkalmazását illetően.³⁹ A bibliai szövegből egyértelműen kiderül, hogy a lant hangja az, ami terápiás és gonosz erőket elhárító hatással rendelkezik, hiszen a lant pengetése kerül hangsúlyozásra a szövegben, nem pedig a lantjátékkal kísért éneklés. A mechanizmus kapcsán a 23. vers alapján arra gondolhatunk, hogy Dávid lantjátéka hallatára Saul jobban kezdte érezni magát, ezt követően pedig eltávozott tőle a gonosz lélek. Ilyen értelemben a lantjáték célzottan Saul érzelmi állapotának javítására irányul, nem pedig közvetlenül a gonosz lélek ellen. A lantjáték hallatán Saul kedvének felvidulása eredményezi azt, hogy a gonosz lélek eltávozik. A szöveg tehát a lantjáték terapeutikus hatását emeli ki, nem pedig apotropaikus, elhárító voltát. Ezt azért fontos kiemelni, mert így a zeneterápiás kezelés gyakorlatán keresztül a szöveg azt is kifejezésre juttattja, hogy Saul gyötrelmes állapotát nem csupán a gonosz lélek, hanem saját rossz érzelmi állapota is okozza. Mintegy a gonosz lélek akkor kezdi újra gyötörni, amikor rossz érzelmi állapotba kerül. A kezelés tehát elsősorban nem a gonosz lélek elűzésére irányul, hanem Saul érzelmi állapotának javítására. Épp ezért itt felmerül Saul egyéni felelősségének kérdése. Mi az oka annak, hogy érzelmi állapota hullámozik? Tehet-e róla, hogy ilyen állapotba került? Saul állapotára nézve mi az összefüggés Isten lelkének eltávozása és a gonosz lélek megérkezése között? E kérdéseket a szöveg irodalmi kontextusa és magyarázata részekenél lentebb újra elővesszük, és megkíséreljük megválaszolni őket.

3. Exegetikai analízis

3.1. A szöveg irodalmi kontextusa

A kritikai kutatás régtől fogva felismerte, hogy *Dávid felemelkedésének a története* (1Sám 16,14–2Sám 5,10) összefüggő egységet alkot.⁴⁰ A szövegegységet a kritikai bevezetéstudomány korai, fogság előtti szöveggént az i. e. 10–8. század közé datálja: leghamarabb Salamon (i. e. 970–931), legkésőbb Jéhu (i. e. 841–814) idejére.⁴¹ Ilyen értelemben, noha az egész szövegegység, benne vizsgált szakaszunk is a fogság korabeli deuteronomista történetírás része (Józs–2Kir), mégis maga a Dávid felemelkedéstörténetének egysége jóval korábbi keletkezést feltételez. Ez a korai datálás lehetővé teszi, hogy a szövegben megjelenő képzeteket vallástörténeti kontextusban szemléljük, azaz a szövegben megjelenő teológia jellemzően korai teológiai elképzeléseket tükröz Istenről, emberről és a gonoszról (ld. lentebb a bibliai teológiai összefüggések részt).

Saul király története az 1Sám 9–31 fejezeteiben bontakozik ki, amely fejezetek jó része átfedésben van a Dávid felemelkedésének történetével. E fejezetek szerint a

39 Ld. Uo., 276–280.; PROVENZA, Antonietta: Soothing Lyres and *epôidai*: Music Therapy and the Cases of Orpheus, Empedocles and David, in GOODNICK-WESTENHOLZ, Joan – MAUREY, Yossi – SEROUSSI, Edwin (eds.): *Music in Antiquity. The Near East and the Mediterranean*, Berlin – Boston – Jerusalem, W. de Gruyter – Magnes Press, 2014, 300–341, 300–301.

40 ROST, Leonhard: *Die Überlieferung von der Thronnachfolge Davids*, Stuttgart, W. Kohlhammer, *Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament* 3/6, 1926.

41 Ld. RÓZSA: i. m., 336–338.

kezdetben Isten által választott és Istennek tetsző, Istennek a Sámuel próféta által közvetített parancsait betartó karizmatikus király (vö. 1 Sám 9–11) később a hirtelen felindulásból és önkényesen, Isten parancsával szemben meghozott döntései következtében egyre inkább távol kerül az Úr útjától (vö. 1 Sám 13–15), egészen addig, hogy Az ÚR lelke elhagyja őt (Ld. 1 Sám 16,14). Így egészen figyelemreméltó, ahogy a bibliai történetek Saul vesztének és Dávid felemelkedésének meghatározó okát elsősorban nem politikai, hanem egy teljesen más, transzcendens, teológiai síkon értelmezik: *Az ÚR lelke elhagyja Sault, és helyette Dávidot választja* (vö. 1 Sám 16,13–14). Saul állapotában jelentős változás áll be ezt követően: az Úr lelke helyett egy gonosz lélek kezd gyötörni, ami az Úrtól jön. E Saulon megjelenő rendellenesség természetét illetően elterjedtebb álláspont a kutatás történetében az a megközelítés, amely szerint Saul állapotát pszichológiai betegségként/mentális rendellenességként kellene értelmezni.⁴² A probléma ezzel a megközelítéssel továbbra is az, hogy Saul állapotát a bibliai szöveg egyértelmű teológiai kategóriákkal jellemzi.⁴³ Épp ezért a jelen kutatás Saul állapotának természetét a bibliai szöveget, valamint meghatározó kommentárokat követve transzcendens, illetve teológiai kategóriák alapján kívánja értelmezni: Saul gonosz (démoni) lélek időszakos zaklatásának, befolyásának az áldozata.⁴⁴ A Saullal kapcsolatos bibliai szövegek alapján Saul állapota tehát a démoni zaklatás/befolyás okozta lelki/érzelmi zavar kategóriájába esik, ugyanis Saulra időszakosan tör rá a gonosz lélek, amely Dávid lantzenéje hatására eltávozik. A bibliai szöveg alapján nincs okunk azt sem feltételezni, hogy Saul ne lenne tudatában tetteinek a gonosz lélek befolyása alatt, avagy később ne emlékezne azokra (pl. melankóliájára, dühkitöréseire). A Saul állapotának természetét illető kérdésnek morális jelentősége van, ugyanis pszichológiai/mentális betegség esetén igazságtalan

42 Ld. pl. AVALOS: i. m., 277–280.; ESLER: i. m., 220–262.; BIEGAS, Marcin: Was King David an Exorcist?, *The Biblical Annals*, Volume 13, 2022/4, 591–616.; CSANÁDI Viktor: A Sátánról, démonokról és pszichiátriáról: Mentális betegségek feltárása a Bibliában, *Theológiai Szemle*, 64. évfolyam, 2021/1, 61–64.

43 „Saul’s suffering is described theologically, not psychopathetically or psychologically.” Ld. HERTZBERG, Hans Wilhelm: *I & II Samuel*, Philadelphia, Westminster Press, 1964, 141.

44 Így közelít Saul állapotának értelmezéséhez több meghatározó kommentár: HERTZBERG: i. m., 141.; McCARTER, P. Kyle: *I Samuel*, Garden City, Doubleday, *The Anchor Bible* 8, 1980, 281.; BODNER, Keith: *1 Samuel. A Narrative Commentary*, Sheffield, Phoenix Press, 2009, 172.; AULD, A. Graeme: *I & II Samuel. A Commentary*, Louisville, Westminster John Knox Press, *The Old Testament Library*, 2011, 187.; Fontos tisztázni, hogy az exorcizmussal foglalkozó, jórészt római katolikus szakirodalom – noha terminológiai heterogenitással – különbséget tesz a démoni megszállottság és a démoni zaklatás/befolyás között. A megszállottság esetén a démoni lélek tartósan megszállja az emberi testet, és a roham idején belülről hat, saját tetszése szerint veszi igénybe az áldozat beszédét, tetteit, anélkül, hogy az képes lenne ellenállni. Vö. BAMONTE, Francesco: *Megszállottság és ördögűzés*, Nagyvárad, IHTYS Kiadó, 2016, 74–75.; Ezzel szemben a démoni zaklatás/befolyás esetén a gonosz lélek nem hatol be az emberi testbe, hanem kívülről hat. Zaklatása idején áldozata öntudatánál marad, és később emlékszik a történetekre. A démoni zaklatás számos módon és területen jelentkezhet, amelynek egyike az érzelmek területén jelentkező zaklatás. Ez megnyilvánulhat ok nélküli dühkitörésekben, teljes elszigetelődésre való hajlamban stb. Vö. BAMONTE: i. m., 65–66.; Az exorcizmus terminológiai buktatói kapcsán ld. CSANÁDI Viktor: Babonás exorcizmus napjainkban, *Theológiai Szemle*, 63. évfolyam, 2020/1, 10–20.

lenne Saul tettei kapcsán erkölcsi felelősségéről beszélni, ellenben a démoni zaklatás okozta állapota kapcsán felmerül Saul erkölcsi felelősségének kérdése: azaz milyen mértékben felelős azért, hogy ilyen állapotba jutott. A bibliai szövegek Saul állapotát teológiailag, ebbéli állapotának egyéni felelősségét pedig erkölcsileg közelítik meg (ld. részletesen lentebb az etikai kitekintést).

Vizsgált szövegünk e tágabb irodalmi kontextusát feltérképezve további segítséget nyújt még az értelmezésben az, ahogy a Saulról szóló fejezetek tematikusan bemutatják, hogy Saul milyen kapcsolatban van az Úr lelkével, miként van az Úr lelke Saulon, illetve hogyan szállja meg Sault a lélek. *A Saul-történetek úgy mutatják be Sault, mint aki igen fogékony a spirituális megtapasztalásokra (transz, révület), illetve karizmatikus személyiségét és lelki alkatát hirtelen meg tudja szállni, át tudja fűteni a természetfeletti lélek.*

1.) Sault az Úr lelke vezeti, az ÚR lelke száll rá: Egészen a történetek kezdetén, épp azt követően, hogy Sámuel próféta Rámában felkeni Sault, Sámuel jövendöl neki, miszerint „találkozol majd egy csapat prófétával, akik az áldozóhalomról jönnek lefelé. Lant, dob, fuvola és citera lesz náluk, ők maguk pedig prófétai révületben lesznek. Akkor megszáll majd téged is az Úr lelke, velük együtt prófétai révületbe esel majd, és más emberré leszel.” (1Sám 10,5–6) Sámuel jövendölése be is teljesedik, Saul révületbe esik, és Isten lelke szállja meg őt (1Sám 10,9–13). Érdekes megfigyelni, hogy a szöveg szerint azok, akik így látják, elég furcsa szemmel néznek rá, illetve gúnyos, szarkasztikus mondás is születik róla: „Hát már Saul is a próféták között van?” (1Sám 10,12) Az Isten lelke szállja meg akkor is, amikor nagy haragra lobbán, és az ammóni Náhás ellen vehemensen mozgósítja az izraelitákat (1Sám 11). Ismét érdekes megfigyelni, ahogy Saul jelképes cselekedete nyomán a nép révületbe esik, és felvonul az ammóniak ellen.

2.) Saul saját lelke és belátása által vezérelve cselekszik: Az ezt követő fejezetekben azt láthatjuk, ahogy Saul, a karizmatikus vezető olyan vehemens döntéseket hoz, amelyek mögött már nincs ott az Úr lelke, csak a saját lelki felindulása. A 13. fejezetben Saul a filiszteusok ellen vonulva türelmét elvesztve nem várja meg Sámuel prófétát, és maga mutatja be az áldozatot (1Sám 13,9). A 14. fejezetben a filiszteusokon aratott győzelem után felelőtlen átkot mond harcosaira: átkozott az, aki estig enni merészel (1Sám 14,14). Fia, Jonátán, nem tudva erről, erdei mézet eszik, és Saul haragjától csak emberei mentik meg (1Sám 14,44–45). A 15. fejezetben pedig azt látjuk, ahogy Saul nem tartja be a Sámuel által közvetített Isteni parancsot, miszerint az amálékiet *heremmel*, teljes pusztulással kell sújtani.

3.) Saultól eltávozik az Úr lelke, és gonosz lélek gyötri őt: A 16. fejezettől azt látjuk, hogy Saultól eltávozik az Úr lelke, és innentől kezdve gonosz lélek kezdi gyötörni őt. Vizsgált szövegünk szerint Dávid így kerül Saul udvarába, hiszen lantjátékával Saul lelki állapotát gyógyítja, amikor ez a gonosz lélek gyötri. A gonosz lélek általi megszállottságában hajítja Saul Dávid felé lándzsáját, amikor életére tör (1Sám 19,9–10). Érdekes azonban megfigyelni, hogy az Úr lelke nem hagyja el végérvényesen Sault, azután is Saulra száll, amikor már többször azelőtt a gonosz lélek gyötri. A 19. fejezet végén megismétlődik Saul prófétai révületbe esése, mint ahogy azt a kezdeteknél láttuk. Az Isten lelke száll reá.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Saul az 1 Sám úgy mutatja be nekünk, mint egy karizmatikus, spirituálisan igen fogékony embert, aki lelkileg hol az Isten, hol saját indulatai, hol pedig a gonosz lélek befolyása alatt áll. A heves, indulatos természete, illetve a spontán felindulásból hozott döntései azonban egyre inkább meggátolják őt abban, hogy Isten vezetése alá rendelje magát, így Isten lelke egyre kevesebb befolyást tud gyakorolni rá; helyét egyre többször a gonosz lélek veszi át.

3.2. A szöveg felosztása és nyelvi struktúrája

1 Sám 16,14-23 – a szöveg felosztása és struktúrája⁴⁵

Előzmény: 16,13 Dávid kiválasztása

– Dávid az ÚR választotta és felkentje, „*az Úr lelke szállt Dávidra, és attól kezdve vele is maradt*”.

I. 16,14 Saul nyomorúsága:

Az Úr lelke azonban eltávozott Saultól, és gyötörni kezdte őt egy gonosz lélek az Úrtól.

II. 16,15–21 Megoldás és gyógy mód keresése Saul bajára:

- Saul szolgáinak javaslata, hogy keressenek egy lantpengetőt, aki megoldás lesz Saul bajára (15–16. v.)
- A király jóváhagyása (17. v.)
- Dávid ajánlása (18. v.)
- Dávid udvarba hozatala (19–20. v.)
- Dávid udvarba érkezése + Saul megkedveli Dávidot (21–23. v.)

III. 16,23 Saul nyomorúsága megszűnik Dávid zenei szolgálata nyomán:

És lett, hogy amikor Istennek lelke Saulon volt, Dávid fogta a hárfát, és pengette kezével, és megkönnyebbült Saul és jól lett, és elfordult tőle a gonosz lélek (23. v.)

Bergen szerint egy írott szöveg szerzője képes arra, hogy speciális nyelvi formákon keresztül felhívja a figyelmet arra, hogy a szövegben mi az, ami fontosabb, hangsúlyosabb a többi leírthoz képest. Ilyenformán egy írott szöveg szemantikailag és grammatikailag is meghatározott és körvonalazott. Helytállónak tűnik tehát az a feltételezés, hogy egy írott szövegben a szerző a szemantikailag fontos részeket az átlagostól elütő grammatikai és morfoszintaktikai formákkal jelöli az olvasó/hallgató számára (pl. ritka szóhasználat, rendhagyó szórend stb.). Épp ezért e ritka grammatikai jellemzők azonosítása alapján juthatunk el az adott szöveg leglényegesebb mondanivalójához.⁴⁶

⁴⁵ Vö. CAMPBELL, Anthony F.: *1 Samuel*, Grand Rapids – Cambridge, Eerdmans, *The Forms of the Old Testament Literature VII*, 2003, 169–170.

⁴⁶ „Since written language is a medium for the transference of facts, ideas, beliefs, and attitudes, it follows that a writer will drop some hints within a text to assist the reader in the task of figuring out which parts are more important than others. In other words, language texts are both semantically

Megfigyelhető, ahogy az 1Sám 16,14–23-ban a szokásos narratív elbeszélő nyelvi struktúrárt (*wayyiqtol imperfectum*) három esetben szokatlan morfoszintaktikai nyelvi struktúra töri meg. A fentiek fényében abból indulunk ki, hogy épp ezen a három szokatlan nyelvi struktúrával rendelkező helyen ragadható meg a szöveg lényegi mondanivalója. Ezek a következők:

1. Az első ilyen szokásostól eltérő nyelvi struktúra a 14. versben található: 14a: *waw* + subjectum + *qal perfectum*, 14b: *piel perf wayyiqtol* + pronomiális szuffixum.
2. A második ilyen szokásostól eltérő nyelvi struktúra a 21. versben található: 21c: *wayyiqtol imperfectum* + pronomiális szuffixum, 21d: *wayyiqtol* + létige *imperfectum* alakja, 21e: *qal participium*).
3. A harmadik ilyen szokásostól eltérő nyelvi struktúra a 22–23. versekben figyelhető meg: 22b: prepozíciós prefixum + *infinitivus*, 23a: létige *wayyiqtol perfectum* alakban, 23b: prepozíciós prefixum + létige *infinitivus* alakban, 23c-d-e-f-g: *wayyiqtol perfectumok* végig).

Ezen fentiek közül a 14b-ben megfigyelhető morfoszintaktikai struktúra a legszokatlanabb. Itt olyan morfológiának vagyunk tanúi, ami csupán 3x fordul elő a héber Bibliában. Épp ezért erre a szövegrészletre a korabeli hallgató minden bizonnyal felkapta a fejét („és gyötörni kezdte őt egy gonosz lélek”).⁴⁷

Emellett az ige-előfordulás analízis⁴⁸ alapján feltételezhető, hogy a szokatlan igék használata szintén figyelemfelkeltő a hallgatóság számára. Minél ritkábban fordul elő egy ige a héber Bibliában, annál nagyobb a figyelemfelkeltő szerepe egy adott szövegben. Vizsgált szövegünkben a legszokatlanabb igék két csomópontban helyezkednek el a szövegben: 1.) 14a-b – 14a: סור „elfordulni,” 14b: בעת „gyötörni,”; 2.) 23d-g – 23d: נון „hangszeren játszani,” 23e: רוח „megkönnyebbülni,” 23f: טוב „jobban lenni,” 23g: סור „elfordulni”. E ritka igei szóhasználatok közül a legritkább a בעת, ami ebben a kontextusban *hapax legomenon*nak számít. Ebből az következik, hogy a gonosz lélek gyötörő tevékenysége a legfigyelemfelkeltőbb szóhasználat az egész perikópában.

A fentiekből kitűnik, hogy a morfoszintaktikus és az ige-előfordulás analízisek egy irányba mutatnak, hiszen a szövegegységen belül a 14. és a 23. versekben lévő rendkívüli közlésekre irányítják a figyelmet: 1.) Saul gonosz lélek általi gyöttrésére; illetve 2.) a gonosz lélek lantpengetés nyomán való eltávozására. Épp ezért a bibliai teológiai kiértékelésünkben ezekre a közlésekre kell irányítanunk a figyelmet.

and grammatically contoured. The creator of text intends some of the materials to be interpreted as more important than others. One means that authors often use to mark semantically noteworthy materials with statistically rare morphosyntactic features such as rare spellings, odd lexical items, irregular clause structures, and other higher-level deviations from established norms within a given genre. Prominent semantic features may often be identified by locating the unusual morphosyntactic grammatical features.” Ld. BERGEN, Robert D.: *Evil Spirits and Eccentric Grammar*, in Uő. (ed.): *Biblical Hebrew and Discourse Linguistics*, Winona Lake – Dallas, Eisenbrauns – International Academic Bookstore, 1994, 320–335, 331–332.

⁴⁷ Uo., 326.

⁴⁸ Uo., 326–328.

4. Összefoglalás: A szöveg bibliai teológiai összefüggései

1. Isten választott népe transzcendens erőterben létezik, amely erőterben létezés feltételekhez kötött. Bibliai teológiai tekintetben ez a korai bibliai szöveg tehát azt az üzenetet közvetíti, hogy az Isten lelkével való érintkezés, az Istennel való kapcsolatteremtés nyomán az ember transzcendens erőterbe kerül. E transzcendens erőterben való tartózkodás privilégiuma az ember számára szigorú szabályok betartásával és elvárások teljesítésével jár. Ennek figyelmen kívül hagyása megharagíthatja Istent, ami büntetést von maga után, mi több, úgy meg is szomoríthatja Istent, hogy eltávozik az Isten lelke az embertől.
2. Nem meglepő hát, ha vizsgált szövegünkben arról olvasunk, hogy Saul sorozatos engedetlensége következtében elfordult tőle az ÚR lelke, és ezt követően egy gonosz lélek kezdte őt gyötörni. Azaz az Isten lelkének távozása után keletkező spirituális vákuumot egy másfajta lélek tölti be, amelyet a szöveg gonosznak nevez.⁴⁹ Bibliai teológiai tekintetben a szöveg ezzel azt az üzenetet közvetíti, hogy az Isten jelenlétét, lelkét, azaz a transzcendens erőteret megtapasztalt ember az Isten távozása után e transzcendens erőterben lévő egyéb hatalmak martalékává válhat. Az ilyen utat bejárt ember állapota tehát súlyosabb és zavartabb, mint azé, aki még nem lépett ilyen közeli kapcsolatba Istennel, illetve nem lépett ki ebből a szoros Isten-kapcsolatból.
3. A bibliai világkép a transzcendenst illetően nem dualista. A jó és a rossz erők nem egyenrangú partnereként mutatkoznak meg. Isten az egyedüli Isten, minden az ő hatalma alá van rendelve. Az ószövetségi ember számára épp ezért az, hogy a gonosz lélek Istentől jön, avagy Istennek engedelmeskedik, éppenséggel nem zavarba ejtő, hanem az örömhír maga. Ha a gonosz hatalmak is Isten parancsát teljesítik, akkor csak annyit és úgy tehetnek az emberrel, amit nekik megenged.
4. Az ember egyéni felelőssége nagy hangsúlyt kap Saul történeteiben. Saul saját meghozott döntései nyomán jár kezdetben Isten útján, majd ugyanígy saját döntései térítik le az Istennel való engedelmesség útjáról. Engedelmessége harmóniát, engedetlensége diszharmóniát okoz közte és Isten között, közte és a transzcendens világ között. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy Saul történeteiből kitűnik, hogy Saul nem passzív elszenvedő résztvevője a közte és a transzcendens világ közötti eseményeknek. Saul nem egy kiszolgáltatott ember, akit a transzcendens erők kényük-kedvük szerint ide-oda sodornak. Saul mint emberi szereplő aktív cselekvőként jelenik meg a természetfeletti vel való kapcsolatokban, azaz felelős és számonkérhető azért, hogy milyen viszonyt ápol ezekkel az erőkkel.
5. A szövegben hathatósan kifejezésre jut, hogy Dávid gyógyító zeneterápiája nem a gonosz erő elűzésére irányul, hanem ehelyett Saul érzelmi állapotának

49 Ld. ROUTLEDGE: i. m., 3–22.

helyrebillentésére. A szöveg itt azt a fontos üzenetet közvetíti, hogy a lelki gyötrelmekbe és transzcendens támadás erőterébe került ember esetén az emberi gyógymód csupán az ember lelki állapotának ápolására irányulhat, hiszen a transzcendens erőkkel felvenni a harcot, azokkal konfliktusba kerülni kiegyenlítetlen küzdelem.

ABSZTRAKT

Gonosz lélek (רוח־רעה) az Úrtól? Az 1Sámuel 16,14-23 exegézise

Az 1Sám 16,14–23 szövegének *crux interpretum* volta abban áll, hogy a gonosz lélek az Úrtól jön. Ez meglehetősen ritka és nyelvileg is elszigetelt jelenség az Ószövetségben. Az igeszakaszban megjelenő, Istentől jövő gonosz lélek általi zaklatás olyan teológiai problémát vet fel (jó és rossz természete és viszonya), amely feldolgozása körültekintő exegetikai megközelítést igényel. A téma aktualitását az adja, hogy a felvilágosodás, valamint a freudi, jungi pszichológiai fordulat után a nyugati civilizáció számára meghaladott és tabu is ördögi megszállottságról, démoni zaklatásról beszélni. A kutatás célja, hogy a kérdéskör kapcsán komplex bibliai teológiai ismeretet sikerüljön összegyűjteni, annak érdekében, hogy a megszállottság témájáról való gondolkodás kimozdulhasson a tabusítás, a hatásvadász horrorfilmek és a felszínes/babonás elképzelések világából.

Kulcsszavak: Saul, gonosz lélek, megszállottság, démoni zaklatás, 1Sám 16,14–23

ABSTRACT

Evil spirit (רוח־רעה) from the Lord? Complex Exegesis of 1Samuel 16,14-23

1Sam 16,14-23 is a *crux interpretum* due to the fact that the evil spirit comes from the Lord. This phenomenon is a rather unusual one in the Hebrew Bible. Moreover, its grammatical features are also unique and isolated. The text's statement – i.e. the evil spirit's tormenting activity is directed by God – raises a serious theological issue concerning the nature of good and evil and their relationship. In order to understand this theological issue, it is necessary to apply a thorough exegetical approach to the given text. The relevance of the topic is rather urgent in western civilization since the Enlightenment and the Freudian, Jungian psychoanalytic shifts questioned the possibility of demonic harassment and possession altogether. The aim of the study is to collect complex exegetical and biblical theological knowledge about the topic and nature of demonic possession in the Hebrew Bible in order that the thought of the topic could once again transcend the realms of taboo, superstition and sensational horror fiction.

Keywords: Saul, evil spirit, possession, demonic harassment, 1Sam 16,14-23